

СУБЕКТНАТА АКТИВНОСТ В ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ –
УСЛОВИЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА КОМУНИКАЦИЯ, РЕЧ И ЕЗИК
В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Деляна Чуховска*

SUBJECT ACTIVITY IN PEDAGOGICAL INTERACTION -
A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION, SPEECH
AND LANGUAGE IN PRESCHOOL AGE

Delyana Chuhovska

Abstract: *The paper presents the results of a study focused on the development of speech in the educational process in kindergarten. The results are interpreted in the context of significant pedagogical and social determinants that determine the integrative connections between communication, speech and language. They are shared as grounds for developing educational-applied models for stimulating the subjective activity through group communication.*

Keywords: *connected speech; language; social development; communicative competence.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Социалната интеграция в периода на предучилищното детство е един от най-съществените индикатори за развитието на детето. Езикът като средство за интеракция е определящ при формирането на субективна активност в условията на динамично изменящи се комуникативни ситуации. Най-интензивни са процесите на усвояването му в периода на предучилищната възраст. Както отбелязва К. Петрова, „това е период, в който се полагат основите на много широк кръг от базисни знания и умения“ (Петрова 2020). Тяхното усъвършенстване се нуждае от целенасочена педагогическа подкрепа. Нейната ефективност зависи от професионалната компетентност на учителя – деликатно и с такт да стимулира субектната активност на детето чрез вариативни форми на сътрудничество. Дизайнът им следва да бъде продукт на сътворчество между научни работници и практики, обединени от отговорността за търсене и обосноваване на значими иновации, които да гарантират образователни шансове на всяко дете за себеизразяване, себеутвърждаване и самоактуализация чрез комуникация. В този контекст насърчаването на варианти за споделяне на идеи в общността може да бъде отправна точка за иновирание на педагогическото взаимодействие. Опит за принос в това проблемно поле е авторският анализ на възможностите за развитие на комуникацията, речта и езика чрез стимулиране на субектната активност на детето. Очакваният

* Деляна Чуховска – главен асистент, доктор, преподавател в катедра „Предучилищна педагогика“, Педагогически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България, e-mail: d.chuhovska@ts.uni-vt.bg

изследователски резултат се проектира в научната новост на изследването. Тя се материализира в научно-теоретичното обогатяване на тезата, че родният език не може да бъде приеман едностранно само като „средство за комуникация“, а и като „символ на социална или групова идентичност на човека“ (Петрова 2007: 15).

МЕТОДОЛОГИЯ

Изследователската цел е конкретизирана при отчитане спецификата на настоящото теоретично изследване. В този контекст изследователските усилия са насочени към диференциация на социалните и педагогическите особености на езика и речта в предучилищния период и интегрирането им в процеса на комуникация.

Постигането на целта е обвързано с решаването на следните изследователски задачи:

1. Изясняване на субект – субектната същност на социално-педагогическото взаимодействие в условията на детската градина.

2. Конкретизиране на спецификата на социално-педагогическата работа на учителя за развитие на речта и комуникацията.

3. Анализирание на интегративните връзки между комуникация, реч, език и изкуство в педагогическото взаимодействие.

За реализиране на целта и постигане на задачите на изследването се прилагат следните методи:

1. *Проучване, анализиране, подборане и систематизиране на литературни източници* – информационната база на изследването се основава на достатъчно пълен сравнителен и аналитичен обзор на литературни източници, монографии, книги, статии и доклади за проверка на основната теза в разработката.

2. *Контент анализ* – на педагогическа, психологическа и научно-методическа литература.

3. *Концептуално моделиране* – процеса на изграждане на база данни.

4. *Комплексен анализ* – за определяне характера на понятията „комуникация“, „реч“ и „език“ и техните особености в предучилищна възраст.

РЕЗУЛТАТИ

1. Особенности на социалното и педагогическото взаимодействие в детската градина

Една от фундаменталните цели на предучилищната педагогика е развитието на детската способност за интеграция в социалната среда и приспособяване към нейните правила на функциониране. „При реализиране на различни дейности в процеса на груповата и индивидуалната работа, детето е активен партньор на педагога, в резултат на което се постига повишаване на детската познавателна активност и мотивация“ (Петрова 2013: 558).

Спецификата на когнитивното развитие в този период налага съобразяване с емоционалния елемент и паралелно усвояване на знания и формиране на умения на база – възприемане, изразяване и споделяне. Това е предпоставка процесите на представяне на информация и нейното възприемане да бъдат проектирани и реализирани от гледна точка на динамиката на междуличностния контакт в конкретната ситуация. За да бъде ефективно взаимодействието при процеса на учене, е необходимо то да бъде осъществено на базата на равнопоставеност в диалога чрез разгърнато емоционално и социално съпреживяване. Единството от мислене, разбиране, въображение, фантазия и любопитство е определящо за продуктивно усвояване на знания и рефлексия в социалните взаимоотношения. В предучилищния период социално значимото за детето взаимодействие се опосредства от достигане до субективно ценни прозрения, в основата на които стоят критичен анализ, подбор на информацията и нейното съотнасяне към конкретна ситуация.

Формирането и развитието на свързаната реч е един от основните показатели за интелектуалното, емоционалното и социално развитие. Този процес започва още с раждането и е детерминиран от необходимостта за осъществяване на контакт с цел удовлетворяване на потребност. Око-

ло първата година детето вербализира своите желания, като употребява една дума, а в следващия етап – две думи, свързани в изречение. Преходът между употребата на речта с цел задоволяване на отделни нужди и изразяване на личностнозначими желания започва с употребата на личното местоимение „аз“. В този период детето се самоопределя като самостоятелна личност. Стремелът за утвърждаване на растящата индивидуалност като най-значим субект в живота на семейството стимулира импулси, които се преобразуват в речеви съобщения. Детският егоцентризъм в периода между втората и третата година се превръща в мощен стимулатор на интелектуалното и речевото развитие.

Около третата година с постъпването в детска градина започва същинската социализация. Речта преминава от изразяваща собствени желания „Аз искам“ към осъществяваща и регулираща взаимоотношения „Искаш ли“.

Приемането и пълното осъзнаване на правилата като част от осъзнатото функциониране на детската личност като субект на дейност, поведение и общуване е дълъг процес. Мястото на детето в детската група до голяма степен се определя от уменията му да спазва норми на поведение и да се утвърждава като индивидуалност посредством комуникацията. От решаващо значение за работа с деца в тази възраст е компетентността на учителя да определи най-подходящите методи и форми за развиване на свързаната реч с цел социална адаптация, основана на удовлетворяване на личностнозначими потребности.

2. Специфика на социално-педагогическата дейност на учителя за формиране на комуникативна активност

Формирането на комуникативна активност като база за развитие на социални умения е процес, който изисква личностноориентиран подход при педагогическото взаимодействие.

В тази връзка социално-педагогическата работа на учителя за развитие на речта и комуникацията в детската градина е от фундаментално значение за формиране на субектна активност. Тя може да бъде конкретизирана в следните аспекти:

- стимулиране на естествените импулси на децата за свързване с другите и осигуряване на позитивна среда за комуникация с тях;
- насърчаване на растящата индивидуалност към поемане на отговорност с цел откриване на собствен смисъл, поставяне на собствени цели и отстояване на собствените избори;
- формиране на позитивна нагласа към партньорство с връстници и други деца;
- осигуряване на интегрирано продължаващо образование през целия живот за постоянно личностно развитие според индивидуалните предпочитания и обществените потребности и интереси;
- развитие на личностния потенциал и усъвършенстване на уменията за утвърждаване на субектното присъствие в общността като част от усилията за осигуряване на равен старт в училище;
- осъществяване на образователния процес на базата на учене чрез преживяване;
- хоризонтален диалог между всички участници в педагогическото взаимодействие – отворена интеракция, целяща най-пълно и обективно осъзнаване на настоящия момент;
- контакт във взаимодействието – детето се влияе от промените, но и може да окаже влияние за промени посредством постоянен контакт.

Субектната активност и изменчивата структура от приоритети и потребности в предучилищна възраст са в пряка връзка с измененията в комуникативното поведение. Както посочва Б. Ангелов: „способността за улавяне на значението и за осмисляне на ситуацията влиза в пряка връзка с комуникативната компетенция, която обосновава системата от външноезикови фактори, предопределящи избора на речево действие“ (Ангелов 2005: 127).

Активното взаимодействие в детската градина не може да бъде фиксирано като двустранно и константно. Многообразието от взаимоотношения, личностни способности и интереси се трансформира в интерактивни вариации, които въздействат както върху процесите на комуникация

в групата, така и в индивидуален план. Както отбелязва С. Тодорова: „активността е основа за изграждане на социално-психологическата страна на личността“ (Тодорова 2020: 59).

За изясняване на факторите, които оказват влияние върху развитието на речта и езика, е необходимо да се анализират особеностите на социалната среда и степента на адаптивност на детето към нея. Р. Христова разглежда връзката между активността и общуването в детската градина като подкрепяща гражданското образование, а именно, „детето:

- да се учи да изразява и отстоява собствено мнение;
- да проявява самоуважение;
- да зачита правата и различията на другите;
- да проявява толерантно поведение“ (Христова 2009: 155).

Приоритет в работата на детския учител са проектирането и организирането на позитивна образователна среда, подкрепяща развитието на детето като субект на собствената си жизненост. Педагогическото направляване на неговите умения да взема стратегически разнообразни решения е в пряка зависимост с формирането на позитивно взаимодействие в условията на устойчива от гледна точка на груповия дискурс динамика. Неслучайно, както отбелязва Е. Стефанова, „един от основните принципи в реализирането на образователна среда трябва да е съгласуваност – по отношение на учебно съдържание, възрастови особености, възпитание и обучение в училище и семейството, индивидуални предпочитания и обществени норми и други“ (Стефанова 2018:220).

ДИСКУСИЯ

Въз основа на направения анализ проблематиката, която може да бъде подложена на дискусия, е свързана с динамично изменящите се процеси между комуникацията, речта и езика в педагогическото взаимодействие.

Развитието на езика и уменията за поддържане на активна комуникация в детската градина се характеризира с интегративни връзки между различни елементи. Между тях като най-значими за детското развитие са връзките комуникация–реч–език.

Комуникативната насоченост на обучението по роден език е предпоставка за формиране на субектно-ориентирано и социално-адаптивно поведение. „Комуникативно-действиен подход към обучението по свързана реч не изисква винаги и задължително „да се копира“ естественото общуване, а само да се използват някои особености и закономерности на реалната комуникация, за да се направи обучението успешно и ефективно“ (Даскалова 1991: 63).

Чрез езиковото обучение се надграждат умения за ориентиране в конкретна комуникативна ситуация и стратегически корелативен избор на изразни средства за реализиране на комуникативната цел.

Езиковата информация, включена в образователното съдържание в съответствие с особеностите на психофизиологичното развитие, се усвоява в контекста на устната реч чрез разнообразни средства и форми.

Работата за развитие на свързаната реч и езиковото обучение при децата е предпоставка за позитивни изменения в етапите на развитие на комуникативната им компетентност. Тъй като тя е своеобразно обединяване на тяхната езикова, стратегическа, дискурсна, емоционална и социална компетентност, „изключително важна е социалната ситуация, в която протича речевото изказване на детето“ (Витанова 1994: 210). Позитивната образователна среда в съчетание с интерактивния подход в обучението благоприятстват поемането на речева инициатива. „Работата в тази насока се определя от индивидуалните различия в емоционалната отзивчивост и поведението на децата спрямо ситуацията, в която са се оказали“ (Витанова 1994: 210).

Запознаването с литературни произведения в детската градина е една от основите за формиране на самостоятелна речева дейност.

Д. Йорданова, определя произведенията от художествената литература като „най-предпочитаните за силно емоционално въздействие при най-малките слушатели, които ги увличат не само с мелодичността си, а и с възможностите за изразяване на отношение чрез действия с ръцете, краката, тялото; с промени в изговора, с пеене, танцуване и пр.“ (Йорданова 2019: 42 – 43).

Неопределеността във времето и пространството в приказките за деца стимулира творческото въображение, като същевременно преобразува съществуващия опит в нови вариации. Преразказът на приказка в предучилищна възраст може да бъде разглеждан като личностна интерпретация на събития с фиксирани персонажи, чиито взаимоотношения и визия са видоизменени в широки граници. „Работата с визуални образи много често е ефективно средство за преодоляване на последиците от психологически травми“ (Легкоступ 2012: 64).

В експериментално изследване на речта при 6–7-годишни, проведено от Й. Цанева, литературните герои са заместени със силуети, а впоследствие с геометрични форми. Резултатите от изследването доказват, че опредметяването е предпоставка „за откъсване от пряката сюжетна ангажираност към литературния герой и създаване на условия за творчески решения в сюжетна линия, в диалога, в действието“ (Цанева 2019: 424).

Важна в методическо отношение е връзката „абстрактно мислене – понятие“. Липсата на социален опит в голяма степен затруднява децата да достигнат до употребата на обобщени понятия.

П. Конакчиева акцентира върху възможностите за преодоляване на тези проблеми чрез „езиковата догадка като стратегия, която компенсира липсата на достатъчно езикови знания и помага за преодоляване на проблеми в общуването“ (Конакчиева 2019: 23).

Изключително атрактивно средство за усвояване същността на предметите и явленията, според Д. Димитрова, е ролевата игра. „Важно за осъществяването на ролевата игра е предварителното ѝ планиране. Тя може да се реализира в няколко варианта: по групи, по двойки, в малки групи“ (Димитрова 2019: 27).

Езиковото развитие на детето през предучилищната възраст се осъществява благодарение на потребността от непрекъснато общуване, емоционално преживяване и взаимно съпреживяване.

В този ред на мисли не може да не бъде отчетен фактът, че речта като индивидуално проявление на езика е динамично изменяща се и често базирана на стереотипни фрази. Тези особености водят до неточности и грешни аналогии по време на комуникативния акт. Това е една от причините мисленето и речта да се развиват, като се стимулират взаимно. „При наличие на затруднение в социалната комуникация и липсващи други показатели, следва да се мисли в посока на социално (прагматично) разстройство на комуникацията“ (Попова 2020: 83).

Активното участие в дейности, които стимулират индивидуални мотиви за себеизразяване чрез речта, средата на взаимодействие, навиците и нагласите за общуване, както и контактът с педагозите, е определящ фактор за формирането на детската индивидуалност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съвременната визия за предучилищното образование изисква изграждане на иновативна философия за подкрепа на субектната активност като средство за постигане на значими за индивидуалния просперитет на детето цели. Пълноценната социална реализация на детската личност се определя от способността за комуникация и свързване с другите. Перспективното ѝ постигане предполага непрекъснато надграждане на знания и умения, свързани с речта и езика. Тяхното качество се детерминира от наличието на позитивна образователна среда. Нейното гарантиране е професионална отговорност на учителя, който целенасочено направлява речевото развитие на детето. То е функция не само от педагогическата фасилитация, но и от общуването в семейството и в детската група. Именно в тези широки интегративни полета е възможно изграждането на подкрепяща социална среда, която гарантира пълноценни контакти с връстниците, тактично въздействие от възрастните и разнообразни комуникативни ситуации, в които детето е активен участник.

ЛИТЕРАТУРА

Витанова, Н. (1994). *Активността на детето в детската градина*. София: Просвета. // Vitanova, N. (1994). *Aktivnostta na deteto v detskata gradina*. Sofia: Prosveta.

Даскалова, Ф. (1994). *Методика на обучението по роден език в детската градина.* София. // **Daskalova, F. (1994).** *Metodika na obuchenieto po roden ezik v detskata gradina.* Sofia.

Димитрова, Д. (2019). Интерактивни методи в часовете по самоподготовка за формиране на комуникативни умения у учениците от начален училищен етап. *Университетска научна конференция НВУ „Васил Левски“, гр. В.Търново, 27.* // **Dimitrova, D. (2019).** Interaktivni metodi v chasovete po samopodgotovka za formirane na komunikativni umenia u uchenitsite ot nachalen uchilishten etap. *Universitetska nauchna konferentsiya NVU „Vasil Levski“, gr. V.Tarnovo, 27*

Йорданова, Д. (2019). Възможности за приложение на интерактивните методи при работа с художествен текст чрез обучението по литература (1.–4. клас). *Педагогически алманах, 1, 41 – 48.* // **Yordanova, D. (2019).** Vazmozhnosti za prilozhenie na interaktivnite metodi pri rabota s hudozhestven tekst chrez obuchenieto po literatura (1.–4. klas). *Pedagogicheski almanah, 1, 41 – 48.*

Конакчиева, П. (2019). Приоритети на отговорното родителство за възпитаване на социално уверено дете. *Педагогически алманах.* Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 1, 21 – 40. // **Konakchieva, P. (2019).** Prioriteti na otgovornoto roditelstvo za vazpitavane na sotsialno uvereno dete. *Pedagogicheski almanah, Veliko Tarnovo. UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 1, 21 – 40.*

Легкоступ, Пл. (2012). Социалната педагогика и изкуството. Кузманова-Карталова Р., Пл. Легкоступ. *Социално-педагогическата работа и изкуството.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 59 – 67. // **Legkostup, Pl. (2012).** Sotsialnata pedagogika i izkustvoto. Kuzmanova-Kartalova R., Pl. Legkostup. *Sotsialno-pedagogicheskata rabota i izkustvoto.* Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 59 – 67.

Петрова, В. (2007). *Моливко. Родна реч 6 – 7.* Велико Търново: Слово. // **Petrova, V. (2007).** *Molivko. Rodna rech 6 – 7.* Veliko Tarnovo: Slovo.

Петрова, К. (2013). Методи на педагогическа интерактивност в условията на детската градина. *Първи научен семинар на докторанти, постдокторанти и млади учени на ВТУ.* Велико Търново: „Фабер“, 557 – 568. // **Petrova, K. (2013).** Metodi na pedagogicheska interaktivnost v usloviyata na detskata gradina. *Parvi nauchen seminar na doktoranti, postdoktoranti i mladi ucheni na VTU.* Veliko Tarnovo: „Faber“, 557 – 568.

Петрова, К. (2013). Методът „детски умения“ и съвременното предучилищно образование. *Педагогически алманах, 28, 1, 44 – 49.* // **Petrova, K. (2013).** Metodiat „detski umenia“ i savremennoto preduchilishtno obrazovanie. *Pedagogichesski almanah, 28, 1, 44 – 49.*

Попова, Д. (2020). Комуникативни нарушения при разстройства от аутистичния спектър. *Педагогически алманах, 28, 1, 82-86.* // **Popova, D. (2020).** Komunikativni narushenia pri razstroystva ot autistichnia spektar. *Veliko Tarnovo: Pedagogichesski almanah, 28, 1, 82 – 86.*

Стефанова, Е. (2018). Здравна компетентност на учениците от начална училищна възраст при възприемане на света. *Сборник доклади от годишна университетска научна конференция на Военен университет „Васил Левски“.* В. Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 217 – 225. // **Stefanova, E. (2018).** Zdravna kompetentnost na uchenitsite ot nachalna uchilishtna vazrast pri vazpriemane na sveta. *Sbornik dokladi ot godishna universitetska nauchna konferentsiya na Voenen universitet „Vasil Levski“.* V. Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, 217 – 225.

Тодорова, С. (2020). Ролята на семейството за формиране на личността на детето. *Сборник доклади от годишна университетска научна конференция НВУ „Васил Левски“, 2, 57 – 65.* // **Todorova, S. (2020).** Rolyata na semeystvoto za formirane na lichnostta na deteto. *Sbornik dokladi ot godishna universitetska nauchna konferentsiya NVU „Vasil Levski“, 2, 57 – 65.*

Христова-Коцева, Р. (2009). Компетенции за гражданско образование на децата от предучилищна възраст. – *Педагогически алманах, 1, 155 – 164.* // **Hristova-Kotseva, R. (2009).** Kompetentsii za grazhdansko obrazovanie na detsata ot preduchilishtna vazrast. – *Pedagogicheski almanah, 1, 155 – 164.*

Цанева, Й. (2019). Развитие на речта на 6–7-годишните (тестово изследване). *Международна научна конференция Педагогическото образование – традиции и съвременност, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, 422 – 425.* // **Tsaneva, Y. (2019).** Razvitie na rechta na 6–7-godishnite (testovo izsledvane). *Mezhdunarodna nauchina konferentsia Pedagogicheskoto obrazovanie – traditsii i savremennost, VTU „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 422 – 425.*